

УДК 351

DOI <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2024-2-2>

Оксана Баштанник

доцент кафедри історії та політичної теорії, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка» (Дніпро, Україна)

ORCID: 0000-0003-4067-3261

Бібліографічний опис статті: Баштанник, О. (2024). Інституційна криза як визначальний чинник трансформації управлінських відносин у політичній системі суспільства. *Публічне управління та місцеве самоврядування*, 2, 14–20, doi: <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2024-2-2>

ІНСИТУЦІЙНА КРИЗА ЯК ВИЗНАЧНИЙ ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ УПРАВЛІНСЬКИХ ВІДНОСИН У ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА

Актуальність. Вивчення особливостей політичної сфери функціонування суспільства та управлінських відносин у ній, дозволяє відзначити, що кризовість із надзвичайного стану політичної системи перетворилася на одну із визначальних рис суспільно-політичних процесів сучасності. Як зарубіжні, так і українські вчені аналізують кризові аспекти функціонування окремих інститутів національної та наднаціональної політичних систем, а також загальне становище суспільства під впливом викликів політичного та неполітичного характеру. На нашу думку, важливо більш ґрунтовно дослідити взаємозв'язок суспільних трансформацій, форматування політичної системи та функціонування інституцій управління, щоб відслідкувати та нейтралізувати вплив кризових тенденцій на них. Мета. Метою даного дослідження є аналіз соціальних та політичних основ розгортання інституційних криз у структурі управлінських відносин та зумовленої цим їх трансформації у рамках політичної системи суспільства.

Результати. Доведено, що наукове вивчення інституційних криз в управлінських відносинах бере свій початок з періоду розвитку політичних систем сучасного типу та усталення інституцій влади як визначальних учасників політичного процесу. Функціонування як інституцій політичної системи, так і інституцій безпосередньо державної влади зумовлюється і, відповідно, має досліджуватись у рамках аналізу широкого кола соціальних і політичних явищ та процесів. Інституційна структура виступає в якості прикладного об'єкта управлінського впливу з метою трансформації всієї системи суспільних відносин, оскільки і політична система, і суспільство не можуть бути реформовані цілеспрямовано. Стихійні макросуспільні процеси, неформальні аспекти функціонування політичної системи значним чином впливають на відносини у системі управління, особливості її інституціоналізації та розвитку, що дозволяє виокремити певні етапи якісно нових трансформацій у ній.

Ключові слова: інституція, інституційна криза, політична криза, державне управління, політична система, суспільні трансформації.

Oksana BASHTANNYK

Associate Professor at Department of History and Political Theory, Dnipro University of Technology (Dnipro, Ukraine)

ORCID: 0000-0003-4067-3261

To cite this article: Bashtannyk, O. (2024). Instytutsiina kryza yak vyznachalni chynnyk transformatsii upravlinskykh vidnosyn u politychnii systemi suspilstva [Institutional crisis as a determining factor of the transformation of government relations in the political system of society]. *Public Administration and Local Government*, 2, 14–20, doi: <https://doi.org/10.32782/2414-4436/2024-2-2>

INSTITUTIONAL CRISIS AS A DETERMINING FACTOR OF THE TRANSFORMATION OF GOVERNANCE RELATIONS IN THE POLITICAL SYSTEM OF SOCIETY

Actuality. The study of the political sphere peculiarities of society's functioning and government relations in it allows us to note that the crisis from the state of emergency of the political system has turned into one of the defining features of the socio-political processes of nowadays. Both foreign and Ukrainian scientists analyse the crisis aspects of the functioning of particular institutions of the national and supranational political systems, as well as the general condition of society under the influence of challenges of a political and non-political nature. In our opinion, it is important more thoroughly investigate the connection between social transformations, the formatting of the political system and the functioning of government institutions in order to monitor and neutralize the impact of crisis trends on them. Purpose. The purpose of this research is to analyse the social and political foundations

of the unfolding of institutional crises in the structure of governmental relations and their consequent transformation within the framework of the political system of society.

Results. It is proved that the scientific study of institutional crises in government relations originates from the date of the development of modern political systems and the establishment of power institutions as decisive participants in the political process. The functioning of both the institutions of the political system and the institutions of state power is determined and, accordingly, should be studied within the framework of the analysis of a wide range of social and political phenomena and processes. The institutional structure appears as an applied object of governmental influence with the intention of transforming the entire system of social relations, since both the political system and society cannot be reformed purposefully. Spontaneous macro-social processes, informal aspects of the political system functioning significantly affect relations in the government system, the peculiarities of its institutionalization and development, which allows us to single out certain stages of qualitatively new transformations in it.

Key words: *institution, institutional crisis, political crisis, public administration, political system, social transformations.*

Актуальність. Характеризуючи особливості політичної сфери функціонування суспільства та управлінських відносин у ній, можливо відзначити, що кризовість із надзвичайного стану політичної системи перетворилася на одну із визначальних рис суспільно-політичних процесів сучасності. Як зарубіжні, так і українські вчені аналізують кризові аспекти функціонування окремих інститутів національної та наднаціональної політичних систем, а також загальне становище суспільства під впливом викликів політичного та неполітичного характеру. На нашу думку, важливо більш ґрунтовно дослідити взаємозв'язок суспільних трансформацій, форматування політичної системи та функціонування інституцій управління, щоб відслідкувати та нейтралізувати вплив кризових тенденцій на них.

Аналіз літератури та наявних підходів до визначення предмета дослідження. Загальнотеоретичні дослідження кризовості у функціонуванні інститутів управління реалізуються переважно у рамках політичної науки та спрямовуються до аналізу політико-ідеологічних основ цих процесів, як це відображається у статтях І. Забеліної (загальна теорія кризи владних інститутів (Забеліна, 2015)), Т. Андрієвського (криза інституту демократії (Андрієвський, 2019)) та ін. Прикладний аналіз кризових аспектів діяльності окремих інститутів політичної системи здійснюється у тому числі вченими науки державного управління, наприклад Р. Кропивницьким (Кропивницький, 2022) аналізується функціонування органів місцевого самоврядування у кризових комунікаціях, втім вивчення більшості з них реалізується переважно політологами (криза інституту партій – Ю. Копинець (Копинець, 2020)), істориками (криза інституту президентства – О. Чернишевич (Чернишевич, 2020)) та ін. Таким чином, для розширення концептуальних основ теорії державного управління виникає необхідність комплексного дослідження кризових явищ у рамках інституційної системи управління та окремих інституцій.

Мета. Метою даного дослідження є аналіз соціальних та політичних основ розгортання інституційних криз у структурі управлінських відносин та зумовленої цим їх трансформації у рамках політичної системи суспільства.

Результати дослідження. Вивчення явища інституційної кризи слід почати з вивчення змістовної сутності даного поняття, що спонукає звернутися до витоків його концептуалізації у широкому аналітичному просторі суспільних наук. Стислим за формою, але питомим у смисловому вимірі є визначення більш широкого поняття інституціональної кризи, представлене у Тематичному реєстрі гасел з напрямку «Соціологічні науки» Великої української енциклопедії, де вона розуміється як процес зниження авторитету у суспільстві певного соціального інституту (Велика українська енциклопедія, 2018, с. 82). у такому контексті комплексний аналіз інституціональних криз піднімається до рівня вивчення макросуспільних процесів, які формують середовище відносин взаємозалежності. На нашу думку, О. Суший визначила сутність цього феномену із максимальною точністю, коли опублікувала результати дослідження особливостей націєтворчого процесу у координатах соціетальної кризи в Україні. У своїх системно-структурних координатах соціетальна криза має два виміри: одна площина представлена як криза основних сфер соціальної системи: політико-правової, економічної, соціальної, духовної; друга – як криза її основних структурних компонентів: інституційна криза (деформація – розпад); ціннісна криза (конфлікт – нівелювання), криза інтересів та цілей (зіткнення – боротьба); криза ідентичностей (поляризація – розмивання) (Суший, 2019, с. 14). Виокремлюючи інституційну кризу як один з основних структурних компонентів кризи соціальної системи у цілому, авторка, втім, підкреслює, що інституції також формують відносини єдності між її підсистемами, тому ситуація кризи має значний потенціал загрози. Інституції, цінності, інтереси та ідентичності

рівноцінно належать до всіх підсистем і сфер суспільної життєдіяльності, забезпечуючи соціетальну цілісність суспільства, і, відповідно, утворюють підсистемні (структурні) компоненти соціетальної кризи: інституційна криза, криза цінностей, криза інтересів та криза ідентичностей (Суший, 2019, с. 14).

Базуючись на вищезазначених підходах, можливо дійти висновку, що аналіз та врегулювання інституційної кризи має реалізуватися у більш широкому контексті врахування особливостей соціальної системи країни, на що звертає увагу М. Орел. «Історичний досвід свідчить, що ліквідація політичних інститутів держави при безпосередньому силовому впливі на них ще не означає загибелі державності. ... При збереженні вітального потенціалу суспільства і людини інституційна криза може бути швидко подолана, тобто політичні інститути можуть бути відновлені (яскравим прикладом є відтворення політичних інститутів Республіки Польща)» (Орел, 2019). Втім, це вимагає від фахівців з державного управління обізнаності, доопрацювання і застосування комплексної методології щодо подолання інституційних криз, які реалізуються у системі управління, але можуть бути зумовлені чинниками різної природи. «Якщо пропонувані експертами/управлінцями антикризові заходи розраховані виключно на подолання вузькоокресленої кризової ситуації і водночас ігнорують інші негативні процеси, які хоч і відбуваються одночасно, але мають іншу природу, вони (такі антикризові рішення) можуть і не дати належного ефекту» (Суший, 2019, с. 17). Окрім цього, базова підтримка стабільності соціальної системи суспільства і убезпечення її від некерованих кризових тенденцій є важливою для підтримання ефективного функціонування інституційного механізму держави у цілому. «Успішне виконання суб'єктами публічного управління у сфері національної безпеки завдань щодо забезпечення стійкості соціального порядку у контексті збереження та розвитку національних цінностей, унеможливує зниження вітального потенціалу державності, яке є загрозою для національної держави, як соціального інституту» (Орел, 2019).

Відзначаючи значущість соціальних витоків для трансформації інституційної системи держави, зазначимо, що у контексті дослідження нестабільності соціально-політичних процесів переважно аналізується явище політичної кризи. В енциклопедичному словнику з політології політична криза визначається як «важкий перехідний стан політичного процесу, інститутів влади, політичної сфери суспільства у цілому; різкий, крутий злам усталених

політичних зв'язків; загострення політичного конфлікту, внаслідок якого настає якісна зміна ситуації: суперники застосовують силу, або відступають з ортодоксальних чи фанатичних позицій» (Політологія: навчальний енциклопедичний словник, 2014, с. 340). Авторка даного визначення, Л. Герасіна, звертає увагу на перехідність, тимчасовість такого стану функціонування як для політичної системи у цілому, так і для окремих інститутів влади, після якого має бути встановлений новий соціальний і політичний порядок. При цьому базуватися він може на відмінних світоглядних засадах, наприклад, у дисертаційному дослідженні І. Кліма стосовно вивчення сутності політичних криз та напрацювання технологій щодо їх врегулювання у сучасній Україні політична криза визначається автором як «порушення стабільного функціонування політичної системи, своєрідне відхилення у життєдіяльності суспільства у цілому. Основною метою політичного процесу за таких умов стає збереження традиційних параметрів функціонування системи» (Клим, 2012, с. 6). Зауважимо, що у такому разі кризова ситуація фактично не розв'язується, оскільки проблеми, що порушували рутинний стан політичної системи та призвели до виникнення кризи, належним чином не вирішуються. У більш сучасному дослідженні політичних криз та політичних конфліктів у державі як чинників її політичної трансформації, політична криза держави розглядається Ю. Лисенко та Ю. Манелюк як «чинник трансформації суспільства, умова його розвитку від стану невизначеності і нестабільності до стану стабільного демократичного функціонування» (Лисенко & Манелюк, 2022, с. 18). Отже, результатом політичної кризи має бути якісно нова організація управлінських відносин у взаємодії держави та суспільства, що відтворюється у функціонуванні інституційної системи у цілому та окремих політичних інститутів.

Явище інституційної кризи може бути складовим елементом процесу розвитку політичної системи суспільства на певному етапі її трансформації, або ж з різною інтенсивністю проявлятися під час всього періоду її існування. Так, вже класичним для політичної науки є періодизація етапів трансформації українського суспільства за Є. Головахою, серед яких на час її формулювання дослідник виокремлював наступні:

- 1) стримування інституціональних змін (1992–1994 рр.);
- 2) становлення подвійної інституціональної системи (1995–1999 рр.);
- 3) інституціональна криза і «Помаранчева революція» (2000–2004 рр.);

4) нереалізовані «постреволюційні» очікування: від ейфорії до розчарування (2005–2010 рр.);

5) стратегічна невизначеність і нові політичні ризики (2011–2013 рр.);

6) від «драми невизначеності» до трагедії визначення вектору трансформації (2014–2016 рр.);

7) початок декларованого транзиту (2017 р. –?) (Головаха, 2016, с. 27).

Оскільки цитована праця була опублікована у 2016 р., то її автор зупинився на короткостроковому прогнозуванні ймовірного розвитку суспільно-політичних процесів в Україні протягом найближчого часового періоду. Характеризуючи особливості перебігу політичних процесів етапу, на якому реалізувалася безпосередньо інституційна криза, у більш ранньому дослідженні у співавторстві з Н. Паніною, Є. Головаха відзначав, що «сформована у попередні роки інституціональна система вступила у суперечність і з потребами найактивніших верств населення, і з інтересами впливових опозиційних політичних еліт, які не знайшли (або втратили) своє місце в усталеній владній ієрархії. ... І саме тут увиразнилася неспроможність подвійної інституціональної системи, що здатна запропонувати лише амбівалентні рішення у ситуаціях вибору стратегічного курсу держави і суспільства, наділяючи атрибутами легальності й легітимності взаємовиключні напрями розвитку» (Головаха & Паніна). До того фактично інерційний розвиток політичного процесу, що зумовлювався ефектами від розпаду вихідної тоталітарної системи управління, став потребувати реформування для приведення у відповідність із сучасними, зокрема, європейськими стандартами інституційного будівництва.

Ще одна українська вчена, А. Мілюкова, безпосередньо підкреслює необхідність аналізу інституційної системи суспільства для дослідження трансформацій у політичній його сфері (на прикладі України). З огляду на вказане, станом на 2014 р. вона виокремлює наступні етапи політико-інституційних перетворень, як вона визначає їх сутність:

1) інституційна трансформація та становлення нової інституційної системи 1991–1994 рр.

2) структурування інституційної системи демократії обмеженого доступу 1994–2004 рр.

3) інституційна криза і спроба другої інституційної трансформації 2004–2010 рр.

4) формування інституційної структури закритої демократії 2010–2013 рр. (Мілюкова, 2014, с. 168).

У даній періодизації перебіг інституційної кризи зміщується на деякий час вперед, що

авторка пояснює згодом наявністю і зростанням інтенсивності суперечностей інституційного, політичного і ціннісного характеру, що призвело до реваншу опозиційних антиукраїнських політичних сил. «У період президентства В. Ющенка у структурі як правлячої, так і опозиційної еліти зберіглася фрагментарність, фракційність, внутрішня боротьба і брак спільних цінностей, що могли б стати основою досягнення загальнонаціонального консенсусу. ... Влітку 2008 року політична ситуація перебувала на порозі наступних позачергових парламентських і президентських виборів, нової відставки уряду» (Мілюкова, 2014, с. 173). Кризовий характер даного періоду зумовлювався прагненням опозиційних політичних сил до реваншу за підсумками Помаранчевої революції, тому ними цілеспрямовано розхитувалась інституційна система управління та дестабілізувався політичний процес.

Стаття А. Мілюкової була опублікована безпосередньо у період Революції Гідності та на самому початку російсько-української війни, і таким чином авторкою не було залучено до аналізу перші наслідки цих процесів, втім у своєму дослідженні вона виокремила значущі закономірності функціонування політичної системи України. «В процесі політико-інституційних перетворень в Україні можна прослідкувати тенденцію до циклічності. Знову і знову українські інституційні трансформації проходять наступні фази: інституційна криза (існуючі інститути стають неефективними або незручними для акторів) – інституційна зміна (перегляд існуючих формальних і неформальних інститутів, утворення нових) – відхід від формальних демократичних приписів, актуалізація неформальних засобів взаємодії – встановлення інституційної структури демократії обмеженого доступу – інституційна криза» (Мілюкова, 2014, с. 175). На нашу думку, у такому разі необхідно розширювати як дослідницьке поле, так і аналітичний інструментарій для вивчення можливостей подолання означених негативних тенденцій у рамках науки державного управління.

Базуючись на розглянутих вище періодизаціях розвитку політичної сфери життя суспільства в Україні, яка різними дослідниками аналізується переважно на основі стану інституціональної системи у цілому, на нашу думку слід доповнити наявні розробки результатами дослідження новітніх політичних процесів. Більшою мірою ми вважаємо за необхідне спиратися на дослідження Є. Головахи, який відзначав, що 2017 р. має стати початком демократичного транзиту для тогочасної української політичної

системи. Багато у чому висновки його довгострокового прогнозування щодо розгортання політичних процесів в Україні релевантні фактично спостережуваним явищам, втім ряд подій надзвичайного характеру вимагає додаткового наукового аналізу.

1) 2019 р. – «електоральна революція» за результатами проведення чергових президентських та дострокових парламентських виборів в Україні (що відбулися після розпуску парламенту новообраним президентом). Посаду президента та значну більшість місць у парламенті вибороли представники нової політичної сили, що трансформувало існуючу систему управління.

2) 2020–2021 рр. – криза ефективності управлінської діяльності, пов'язана із непередбачуваним фактором пандемії COVID-19. Окрім своїх безпосередніх функціональних обов'язків, управлінські інституції зіткнулися із необхідністю подолання наслідків негативного впливу даного фактору.

3) 2022 р. і до теперішнього часу – криза легітимності інституційної системи управління, у першу чергу – вищих інститутів державної влади, зумовлена дією обмежень воєнного стану щодо нормального перебігу виборчих процесів у зв'язку із збройною агресією російської федерації під час повномасштабного вторгнення на територію України.

Явища і процеси, що стали визначальними для виокремлення відповідних етапів, викликають значний дослідницький інтерес у вітчизняному та зарубіжному науковому і аналітичному середовищі. Доктор юридичних наук, професор В. Федоренко на основі ґрунтовного дослідження теорії та практики процесів демократизації сформулював наступне визначення поняття «електоральна революція»: «новітній тип революції, заснованої на цінностях демократії, конституціоналізму та поваги до прав людини, що передбачає докорінну зміну внаслідок і за результатами проведення виборів старих політичних еліт на нові, а також формування нових цілей, завдань і пріоритетів розвитку держави у взаємодії з громадянським суспільством» (Федоренко, 2019, с. 219). Загалом, висновки його аналітичної праці можуть суттєво збагатити дослідницький інструментарій теорії державного управління в аспекті вивчення сучасних особливостей реалізації владних відносин. О. Хандій здійснила комплексний прикладний аналіз програм державної політики для підтримки як громадян, так і бізнесу в умовах кризи пандемії COVID-19 в Україні. Дослідниця виокремила такі напрями державної підтримки за цільовими групами, як підтримка малого та

середнього бізнесу, агробізнесу; сфери культури, креативних індустрій, туризму; зайнятих, безробітних та пенсіонерів; пільгових категорій (ВПО та ін.) (Хандій, 2020, с. 5–10). З огляду на результати її дослідження можливо відзначити, що функціонування інституцій управління у контексті врегулювання вказаної проблематики характеризувалося достатньо високим рівнем ефективності.

Дискусії щодо легітимності вищих інституцій державної влади в українському та цивілізованому зарубіжному експертному середовищі зосереджуються переважно на комплексі аргументів стосовно її підтвердження. Так, Міжнародна фундація виборчих систем (International foundation for electoral systems (IFES)) у коментарі від 20 травня 2024 р. щодо безперервності повноважень Президента в Україні у воєнний час відзначає, що як положення чинної Конституції України, так і Закону України «Про правовий режим воєнного стану», а також Виборчого кодексу України передбачають та прямо забороняють проведення виборів за подібних обставин (Коментар IFES в Україні). Отже, згідно національного законодавства України, здійснення повноважень Президентом, а також іншими виборними інституціями державної влади під час дії воєнного стану має всі підстави вважатися легальним та легітимним, що є визнаним також на міжнародному рівні. Більш ґрунтовний аналіз виокремлених нами етапів функціонування системи державного управління в Україні та формування в їх рамках кризових тенденцій розвитку стане предметом подальших наукових розвідок.

Висновки. Наукове вивчення інституційних криз в управлінських відносинах бере свій початок з часів розвитку політичних систем сучасного типу та усталення інституцій влади як визначальних учасників політичного процесу. Функціонування як інституцій політичної системи, так і інституцій безпосередньо державної влади зумовлюється і, відповідно, має досліджуватись у рамках аналізу широкого кола соціальних і політичних явищ та процесів. Інституційна структура виступає в якості прикладного об'єкта управлінського впливу з метою трансформації всієї системи суспільних відносин, оскільки ні політична система, ні суспільство не можуть бути реформовані цілеспрямовано. Стихийні макросуспільні процеси, неформальні аспекти функціонування політичної системи значним чином впливають на відносини у системі управління, особливості її інституціоналізації та розвитку, що дозволяє виокремити певні етапи якісно нових трансформацій у ній.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андрієвський Т. Г. Криза інституту демократії в умовах гібридної війни: електоральний ракурс. *Сучасне суспільство*. 2019. Вип. 1 (17). С. 4–15. DOI: <https://doi.org/10.34142/24130060.2019.17.1.01>
2. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Соціологічні науки» / за заг. ред. д. і. н., проф. А. М. Киридон. Київ : Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2018. 194 с.
3. Головаха Є. Українське суспільство: шляхи трансформації. *Український соціологічний журнал*. 2016. Вип. 15–16. № 1–2. С. 26–30.
4. Головаха Є., Паніна Н. Основні етапи і тенденції трансформації українського суспільства: від перебудови до «помаранчевої революції». URL: http://www.sociology.kpi.ua/wp-content/uploads/2019/02/Golovaha_Panina_pomancsos_186.pdf
5. Забеліна І. О. Теорія кризи владних інститутів як складова кризи суспільства й управління. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2015. Вип. 4. С. 60–64.
6. Кармазіна М. С. Політичні партії України у процесі виборів президента України 2019 року / *Демократизація політичних інститутів і суспільний розвиток в Україні. Збірник наукових праць* / за ред. О. О. Рафальського, О. М. Майбороди. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. С. 149–186.
7. Клим І. М. Політична криза: аналіз і технології врегулювання в сучасній Україні : дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / Львівський національний ун-т ім. В. Стефаника. Львів, 2012. 247 с.
8. Коментар IFES в Україні: Про безперервність повноважень Президента в Україні у воєнний час, коли проведення виборів неможливе. 20 травня 2024 року URL: <https://www.ifesukraine.org/wp-content/uploads/2024/05/ifes-comment-continuity-of-presidential-powers-in-wartime-uk-ok-raine-while-elections-are-on-hold-d1-2024-05-20-ukr-1.pdf>
9. Копинець Ю. Інституційна криза політичних партій на початку ХХ століття та характеристика сучасних тенденцій їх розвитку. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2020. Вип. 30. С. 146–153. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.30.20>
10. Кропивницький Р. Роль і місце органів місцевого самоврядування в кризових комунікаціях інституцій публічного сектору. *Науковий вісник: Державне управління*. 2022. № 2 (120). С. 87–107. DOI: <https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-29120-87-107>
11. Лисенко Ю. В., Манелюк Ю. М. Політичний конфлікт і політична криза держави як чинники політичної трансформації. *Політикус*. 2022. Вип. 6. С. 18–23. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-6.3>
12. Мілюкова А. О. Етапи та основні тенденції політико-інституційних перетворень в Україні. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 51. С. 166–176.
13. Орел М. Г. Місія суб'єктів публічного управління у сфері політичної безпеки щодо забезпечення стійкості соціального порядку. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.1.22> URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1367>
14. Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації / за ред. д-ра політ. н. Н. М. Хоми. Львів : «Новий Світ – 2000», 2014. 779 с.
15. Суший О. В. Націєтворчий процес у координатах соціальної кризи в Україні. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2019. Вип. 43 (46) С. 7–19.
16. Федоренко В. Демократія, демократизація та феномен «електоральної революції» 2019 року в Україні. *Право України*. 2019. № 11. С. 200–224. DOI: <https://doi.org/10.33498/loou-2019-11-200>
17. Хандій О. О. Напрями державної політики з підтримки різних груп населення та підприємств під час пандемії COVID-19. *Управління економікою: теорія та практика*. Вип. 2020. 2020. С. 3–18. DOI: <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.3-18>
18. Чернишевич О. В. Інститут президенства в контексті конституційної реформи 2004 року: вимога часу чи шлях виходу з політичної кризи. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. 2020. Вип. 152 (№ 1). С. 84–88.

REFERENCES:

1. Andriievskiy, T. H. (2019). Kryza instytutu demokratii v umovakh hibrydnoi viiny: elektoralnyi rakurs [The crisis of the institution of democracy in the conditions of a hybrid war: the electoral perspective]. *Suchasne suspilstvo [Modern society]*. (1 (17)), 4–15. DOI: <https://doi.org/10.34142/24130060.2019.17.1.01> [in Ukrainian].
2. Kyrydon, A. M. (Red.). (2018). Velyka ukrainska entsyklopediia. Tematychnyi reiestr hasel z napriamu «Sotsiologichni nauky» [Great Ukrainian encyclopedia. Thematic register of slogans from the field of "Sociological sciences"]. Derzhavna naukova ustanova «Entsyklopedychne vydavnytstvo» [in Ukrainian].
3. Holovakha, Ye. (2016). Ukrainske suspilstvo: shliakhy transformatsii [Ukrainian society: ways of transformation]. *Ukrainskyi sotsiologichnyi zhurnal [Ukrainian Sociological Journal]*. (15–16, № 1–2), 26–30 [in Ukrainian].

4. Holovakha, Ye., & Panina, N. Osnovni etapy i tendentsii transformatsii ukrainskoho suspilstva: vid perebudovy do «pomaranchevoi revoliutsii» [The main stages and trends of the transformation of Ukrainian society: from perestroika to the «Orange Revolution»]. Retrieved from: http://www.sociology.kpi.ua/wp-content/uploads/2019/02/Golovaha_Panina_narancsos_186.pdf [in Ukrainian].
5. Zabelina, I. O. (2015). Teoriia kryzy vladnykh instytutiv yak skladova kryzy suspilstva y upravlinnia [The theory of the crisis of power institutions as a component of the crisis of society and management]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii* [Actual problems of philosophy and sociology]. (4), 60–64 [in Ukrainian].
6. Karmazina, M. S. (2019). Politychni partii Ukrainy u protsesi vyboriv prezydenta Ukrainy 2019 roku [Political parties of Ukraine in the process of the 2019 presidential elections of Ukraine]. In *Demokratyzatsiia politychnykh instytutiv i suspilnyi rozvytok v Ukraini. Zbirnyk naukovykh prats* [Democratization of political institutions and social development in Ukraine. Collection of scientific papers] (pp. 149–186). Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy [in Ukrainian].
7. Klym, I. M. (2012). *Politychna kryza: analiz i tekhnologii vrehuliuвання v suchasni Ukraini*. [Political crisis: analysis and technologies of settlement in modern Ukraine]. [Candidate's thesis, Lvivskiy natsionalnyi universytet im. V. Stefanyka Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. H. S. Skovorody] [in Ukrainian].
8. Komentar IFES v Ukraini: Pro bezperervnist povnovazhen Prezydenta v Ukraini u voiennyi chas, koly provedennia vyboriv nemozhlyve. 20 travnia 2024 roku [Comment of IFES in Ukraine: On the continuity of the powers of the President in Ukraine during wartime, when holding elections is impossible. 20 May 2024]. Retrieved from: <https://www.ifesukraine.org/wp-content/uploads/2024/05/ifes-comment-continuity-of-presidential-powers-in-wartime-uk-ok-raine-while-elections-are-on-hold-d1-2024-05-20-ukr-1.pdf> [in Ukrainian].
9. Kopynets, Yu. (2020). Instytutsiina kryza politychnykh partii na pochatku KhKh stolittia ta kharakterystyka suchasnykh tendentsii yikh rozvytku [The institutional crisis of political parties at the beginning of the 20th century and the characteristics of modern trends in their development]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filosofsko-politohichni studii* [Series of philosophical and political studies]. (30), 146–153. DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2020.30.20> [in Ukrainian].
10. Kropyvnytskyi, R. (2022). Rol i mistse orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v kryzovykh komunikatsiakh instytutsii publicnogo sektoru [The role and place of local self-government bodies in crisis communications of public sector institutions]. *Naukovyi visnyk: Derzhavne upravlinnia* [Scientific Bulletin: State Administration]. (2 (120)), 87–107. DOI: <https://doi.org/10.33269/2618-0065-2022-29120-87-107> [in Ukrainian].
11. Lysenko, Yu. V., & Maneliuk, Yu. M. (2022). Politychni konflikt i politychna kryza derzhavy yak chynnyky politychnoi transformatsii [Political conflict and political crisis of the state as factors of political transformation]. *Politykus*, (6), 18–23. DOI: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-6.3> [in Ukrainian].
12. Miliukova, A. O. (2014). Etapy ta osnovni tendentsii polityko-instytutsiinykh peretvoren v Ukraini [Stages and main trends of political and institutional transformations in Ukraine]. *Aktualni problemy polityky* [Actual problems of politics]. (51), 166–176 [in Ukrainian].
13. Orel, M. H. (2019). Misiia subiektiv publicnogo upravlinnia u sferi politychnoi bezpeky shchodo zabezpechennia stiikosti sotsialnogo poriadku [The mission of public administration subjects in the field of political security to ensure the stability of the social order]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok* [Public administration: improvement and development]. (1), <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.1.22> Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1367> [in Ukrainian].
14. Khoma, N. (Red.). (2014). Politohiia: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk dovidnyk dla studentiv VNZ I-IV rivniv akredytatsii [Political science: an educational encyclopedic dictionary, a guide for students of higher education institutions of the I-IV levels of accreditation]. *Novyi Svit – 2000* [in Ukrainian].
15. Sushyi, O. V. (2019). Natsiietvorchyi protses u koordynatakh sotsiialnoi kryzy v Ukraini [The nation-building process in the coordinates of the societal crisis in Ukraine]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii* [Scientific studies in social and political psychology]. (43 (46)), 7–19 [in Ukrainian].
16. Fedorenko, V. (2019). Demokratsiia, demokratyzatsiia ta fenomen «elektoralnoi revoliutsii» 2019 roku v Ukraini [Democracy, democratization and the phenomenon of the «electoral revolution» of 2019 in Ukraine]. *Pravo Ukrainy* [Law of Ukraine]. (11) 200–224. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2019-11-200> [in Ukrainian].
17. Khandii, O. O. (2020). Napriamy derzhavnoi polityky z pidtrymky riznykh hrup naselennia ta pidpriemstv pid chas pandemii COVID-19 [Directions of state policy to support various population groups and enterprises during the COVID-19 pandemic]. *Upravlinnia ekonomikoiu: teoriia ta praktyka* [Economic management: theory and practice]. 3–18. DOI: <https://doi.org/10.37405/2221-1187.2020.3-18> [in Ukrainian].
18. Chernyshevych, O. V. (2020). Instytut prezydentstva v konteksti konstytutsiinoi reformy 2004 roku: vymoha chasu chy shliakh vykhodu z politychnoi kryzy [The Institute of the Presidency in the Context of the Constitutional Reform of 2004: The Need of the Time or the Way Out of the Political Crisis]. *Zbirnyk naukovykh prats «Hileia: naukovyi visnyk»* [Collection of scientific papers «Gilea: scientific bulletin»]. (152 (№ 1)), 84–88 [in Ukrainian].